

IUSTINIANUS'UN KÜÇÜK ASYA YAPI POLİTİKASI: KAYNAKLAR ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

JUSTINIAN'S BUILDING POLICY IN ASIA MINOR: AN EVALUATION BASED ON SOURCES

Emine BİLGİÇ KAVAK

Akdeniz Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü

emineblgc@windowslive.com

ORCID No: 0000-0002-7736-4019

ÖZ

Geliş Tarihi:

22.04.2022

Kabul Tarihi:

06.06.2022

Yayın Tarihi:

30.06.2022

Anahtar Kelimeler

Iustinianus
Küçük Asya
Prokopios
Yapılar

Keywords

Justinian
Asia Minor
Procopius
Buildings

Bu çalışmada Doğu Roma İmparatoru Iustinianus'un yapı politikası, Küçük Asya'da gerçekleştirdiği inşa faaliyetleri özelinde mercek altına alınmıştır. Araştırma kapsamında öncelikle imparator Iustinianus'un Küçük Asya'daki inşa faaliyetlerine dair bilgiler aktaran epigrafik belgeler analiz edilmiş, ardından söz konusu yazıtlar ile Prokopios'un "Περὶ Κτισμάτων" (De Aedificis- Yapılar Üzerine) kitabının Küçük Asya ile ilgili bölümleri karşılaştırılmış ve bunların birbiriyle ne kadar örtüştüğü ya da farklılık gösterdiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda imparator Iustinianus'un φιλοκτιστης epithetinin emperyal ideolojisindeki yeri ve yapı politikasına hangi etkenlerin yön verdiği incelenmiştir.

ABSTRACT

This paper aims to analyse the building policy of the Eastern Roman Emperor Justinian under the scope of the construction works he carried out in Asia Minor. Firstly, the epigraphic documents that convey information about the building works of Emperor Justinian in Asia Minor will be compared with the sections of Prokopios' Buildings about Asia Minor and examined how much these sources overlap or differ. In this context, it will be attempted to elucidate how Emperor Justinian enacted his building policy with the ideology of renovatio imperii at its heart, and in particular, whether the churches and bridges were built for a purpose or as a tool for imperial propaganda. Finally, the identity of Emperor Justinian as "φιλοκτιστης" and its reflections recorded in the epigraphic documents will be read.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1107655>

Atıf/Cite as: Bilgiç Kavak, E. (2022). Iustinianus'un Küçük Asya Yapı Politikası: Kaynaklar Üzerinden Bir Değerlendirme. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 938-947.

Giriş

İmparator Iustinianus (ca. 527-565), VI. yüzyılın siyasi, sosyal, kültürel ve mimari tarihini derinden etkileyen ve etkisini sonraki yüzyıllara sirayet ettiren döneminin protagonistlerinden birisidir. İmparator unvanının yanı sıra kurucu (φιλοκτίστης) ve yasa koyucu kimliği ile de dikkat çekmektedir. Dönemin devlet adamı ve tarihçisi Prokopios, imparatoru zaferle devletin gücünü yeniden tesis eden, kentlerin mimarı/ kurucusu, gerçek inancın destekçisi, yasa koyucu, iç uyumu ve dış huzuru getiren ve sınırların koruyucusu olarak tasvir etmektedir (Prok. *aed.* I. 1. 6-11). Hatta Prokopios imparatoru medeni dünyanın kurucusu olarak tanımlamaktadır (Prok. *aed.* IV. 1. 17). C. Pazdernik, Iustinianus'un imparatorluk vizyonunu ifade etmek için gerçek bir ideolog ve dünyayı ideallerine göre yeniden inşa etmeye kararlı radikal bir yönetici olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Pazdernik, 2005, 186). Modern araştırmacılara göre Iustinianus Dönemi, Akdeniz dünyasında Eskiçağ'dan Ortaçağ'a geçişi işaretleyen bir dönüm noktasıdır. Iustinianus, yaklaşık olarak otuz sekiz yıl hüküm sürdüğü imparatorluk tahtında seleflerine kıyasla daha iyi belgelenmiştir. Bu çalışmada öncelikle Prokopios'un "Yapılar Üzerine" isimli eserine dair bilgiler verilerek eseri konu alan çalışmalara yer verilmiştir. İmparatorun Küçük Asya'daki imar faaliyetlerine dair bilgi aktaran kaynaklar (epigrafik belgeler, arkeolojik bulgular vb.) karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir. Iustinianus'un yapı işlerine ilişkin epigrafik belgelerin Prokopios'un eseri ile ne ölçüde örtüştüğü ya da ayrıştığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda İmparator Iustinianus'un renovatio imperii ideolojisiyle yapı politikasına hangi etkenlerin yön verdiği özellikle de inşa edilen ya da restore edilen kilise ve köprülerin işlevsel bir amaç için mi yoksa imparatorluk propagandası için bir araç olarak mı yapıldığı incelenmiştir. Çalışmanın sonunda mevcut bilgilerle imparatorun Küçük Asya'daki imar faaliyetleri kapsamında yapı politikası değerlendirilmiştir.

Kaesareia'lı Prokopios'un "Περί Κτισμάτων" Eseri

Prokopios, imparator Iustinianus'un yapılarına atfen "Yapılar Üzerine" adlı eserini panegyrik (methiye) bir tarzla yarı edebî yarı inceleme olarak kaleme almıştır (Downey, 1947; Montinaro, 2015, 191-206). Eser, panegyrik bir çalışma olmasının yanı sıra imparatorluğun altıncı yüzyıl kilise mimarisi, sanatı ve topografyasını anlamak için önemli bir kaynaktır. Prokopios'un "Yapılar" eseri altı kitaptan oluşmaktadır¹. Birinci kitap, tamamen Konstantinopolis'teki yapı işlerine adanmıştır². Eserin II., III., IV. ve VI. kitaplarında ise Balkanlar'da, Yunanistan'da, Trakya'da, Kuzey Afrika'da, İran ve Ermenistan sınırlarında gerçekleştirilen yapı işleri anlatılmaktadır. V. kitabının I-V. kısımları Küçük Asya ile ilgilidir, geri kalanında ise Filistin, Kudüs ve Arap Yarımadası'ndaki yapı işleri aktarılmaktadır. 2000 yılında Prokopios'un "Yapılar" eseri üzerine tematik bir çalışma yapılmıştır. Antiquité Tardive dergisinin 2000 yılı 8. cildinin tamamı Prokopios'un bu eseri üzerine odaklanmış makalelerden oluşmaktadır. Genel olarak araştırmacılar, Prokopios'un anlatımı ile arkeolojik veriler ve epigrafik belgelerin karşılaştırmasını yaparak çalışmanın doğruluğunu kanıtlamak ya da çürütmek için belirli bölgeler veya yerleşimler üzerinden değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Iustinianus'un Küçük Asya'daki Yapı Politikası ve İnşa Faaliyetleri

Iustinianus, imparatorluk tarihindeki en önemli olaylardan biri olan Nika İsyanı (MS 532) sırasında harap olmuş Konstantinopolis'ten başlayarak yavaş yavaş tüm Roma coğrafyasında imar faaliyetleri gerçekleştirmiştir (Downey, 1952; Croke, 2005, 60-86; Salıkoğlu, 2019). Prokopios'un "Yapılar" çalışmasındaki aktarımlarında Iustinianus'un hükümdarlığı süresince inşa ettirdiği yapılarda dört ana kategori dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki ve en önemlisi dini yapılardır. Iustinianus, imparatorluğun her yerinde tek bir dini tesis etmek amacıyla yeni kiliseler inşa ettirmiş, var olan kiliseleri restore ettirerek genişletmiş veya revizyondan geçirmiştir. Bunun yanı sıra manastırlar yaptırmıştır. İkinci kategori ise savunma amaçlı inşalardır. Iustinianus kent surlarını yeniden inşa ettirmiş; barbar saldırılarından etkilenen kimseler için sığınaklar ve kaleler yaptırmıştır. Üçüncü kategoriyi su ile

¹ Prokopios eserini 553/4 ya da 560/1 yılında yazmıştır. Yazarın eserlerinin tarihlendirilmesine ilişkin tartışmalar için bk. Whitby, 1985; Cameron, 2005, 2-17; Börm, 2007, 50; Greatrex, 2013.

Çalışmada Hellence aslından motamot çevirisi "Yapılar Üzerine" olan eserin ismi "Yapılar" olarak kısaltılarak kullanılmıştır.

² Birinci kitap, E. Özbayoğlu tarafından 1994 yılında Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca F. Düzgüner Iustinianus Döneminde İstanbul'da Yapılar: Birinci Kitabının Analizi adlı çalışmasını 2004 yılında yayımlamıştır. Bu çalışmalara ilaveten 2019 yılında H. Salıkoğlu tarafından Iustinianus, İktidar ve Mimari başlıklı Yüksek Lisans tezi ve D. Taştekin tarafından da 2020 yılında Prokopios'un tarihçiliğini sadece "Yapılar" eseri temelinde değerlendiren bir Yüksek Lisans tezi yapılmıştır. V. kitabın Küçük Asya ile ilgili kısımları (I-V) Hüseyin Uzunoglu tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bk. Uzunoglu, 2014.

ilişkili yapı işleri oluşturmaktadır. Sonuncu kategori ise yol ve propaganda içerikli yapılar olduğu söylenebilir. İmparator Iustinianus şehirleri medenileştirmek ve güzelleştirmek adına sütunlu caddeler, kent meydanları, yollar ve anıtlar yaptırmıştır³.

Iustinianus'un Küçük Asya'da gerçekleştirdiği inşaa faaliyetleri Prokopios'un V. kitabının ilk beş bölümünde anlatılmaktadır. Burada imparator, kiliseler (Ephesos yakınlarındaki Aziz Ioannes Bazilikası gibi), kent surları, su kemerleri ve kent içerisinde çeşitli kamu binaları yaptırdığı için övülmektedir. Bu bölümde ayrıca *cursus publicus* tesislerinin (hanların) yanı sıra yolların ve köprülerin (özellikle Konstantinopolis'ten Suriye'ye yapılan Hacı Yolu) iyileştirilmesine özel bir vurgu yapılmaktadır. I-V. kısımlarda Prokopios Küçük Asya'daki yapı faaliyetlerini kronolojik bir anlatım düzeni içerisinde aktarmamaktadır. Bu çalışmada, bahsedilen yapıların epigrafik ve mevcut arkeolojik verilerle karşılaştırılmasında Prokopios'un anlatım sırasına bağlı kalınarak kronolojik düzenlemeye gidilmemiştir.

Prokopios V. kitabının ilk anlatımına Ephesos'ta Aziz Ioannes'e adanan harap haldeki kilise ile başlamaktadır. Bu kilise Iustinianus tarafından temelinden yeniden yapılarak genişletilmiş ve estetik açıdan Konstantinopolis'teki kiliseler kadar güzelleştirilmiştir. Ayasuluk Tepesi'nin eteklerinde yer alan anıtsal bazilika günümüze kadar kısmen korunagelmıştır (Büyükkolancı, 2000). Bazilikanın avlusunda bulunan sütunlarda imparator Iustinianus ve eşi Theodora'nın monogramları görülmektedir. Krautheimer'e göre kilisenin inşasına 548 yılında başlanmış ve yapımı 565 yılında tamamlanmıştır (Krautheimer 1992, 242-244). C. Foss ise yapının Ephesoslu Piskopos Hypatius denetiminde yapılmış olabileceğini belirtmektedir (Piskopos Hypatius, Iustinianus Dönemi'nde görev yapmıştır. Foss, 1979, 89-92). Ayrıca Bazilika ile ilişkili epigrafik bir belge de bulunmaktadır (IEph 495). Dolayısıyla Prokopios'un anlatımı farklı kaynaklarla doğrulanmaktadır.

Prokopios, Iustinianus'un Ephesos'taki faaliyetlerini aktardıktan sonra imparatorun Tenedos adasında bütün filonun yükünü boşaltmasına yetecek kapasiteye sahip bir tahıl ambarı yaptırdığından bahsetmektedir. Fakat Prokopios'un bu bahsini kanıtlayan herhangi bir epigrafik belge olmadığı gibi şimdiye kadar arkeolojik bir bulguya da rastlanmamıştır. K. Belke, arkeolojik bir incelemenin mümkün olmamasına rağmen Prokopios'un anlatımından şüphe etmek için hiçbir neden olmadığını, zira Mısır'dan Konstantinopolis'e tahıl (buğday) getiren filoların, Çanakkale Boğazı girişinde ters rüzgarlar nedeniyle uzun süre beklemek zorunda kalırlarsa Prokopios'un da ifade ettiği gibi tahıl ve gemilerin çürüyeceğini belirtmektedir (Belke, 2001, 117). Araştırmacıya göre Tenedos'taki coğrafi koşullar nedeniyle tahıl ambarı için olası tek bir yer vardır, o da antik Tenedos kentinin küçük, doğal limanının güneyidir. Bu liman, Prokopios tarafından belirtilen genişliği en az 90 ayak, uzunluğu ise 280 ayak olan yapı için gerekli alan ve yeterli su derinliğine sahip düz bir kıyı şerididir. Bu nedenle büyük gemilerin karaya çıkmasına elverişlidir.

Tenedos tahıl ambarı anlatımını Iustinianus'un Bithynia bölgesindeki imar faaliyetleri izlemektedir. Prokopios'un detaylı ve uzun anlatımlarından imparatorun askeri, ticari ve dini açıdan stratejik bir konuma sahip olan bölgeye ayrıca önem verdiği görülmektedir (İmparatorun bölgedeki çalışmaları için ayrıca bk. Tosun, 2018). Prokopios'a göre imparator, Bithynia'da bir liman kenti olan Helenopolis'e (Yalova/Hersek) su kanalı, kraliyet binaları, kilise, hanlar ve hamamlar inşa ettirmiş; aynı zamanda kentin yakınlarında bulunan Drakon Nehri'nin (Yalakdere) denize rahat dökülmesini sağlayacak düzenlemeler ve buna ilaveten nehrin üzerine iki tane geniş köprü yaptırmıştır (Prok. *aed.* V. 1). 1992 yılında V. François, B. Geyer ve J. Lefort tarafından bölgede yapılan araştırmalar sırasında Helenopolis ve Nikaia (İzmit) arasındaki yolda arkeolojik bulgular tespit edilmiştir. Araştırma çalışmaları raporuna göre her ne kadar Prokopios'un bahsettiği bu köprülerin yeri bulunmasa da Ayazma köyü yakınlarında taş döşenmiş bir caddeye ait kalıntılar ve Karadere'nin eski yatağı üzerinde farklı zamanlarda onarımlar yapılmış bir köprü bulunmuştur (Lefort, 1995, 207-218). Lefort'un varsayımına göre, bu köprü Prokopios'un bahsettiği köprüdür (Lefort, 1995, 214).

Prokopios, imparatorun Bithynia bölgesindeki inşaa faaliyetleri kapsamında Nikaia kentindeki su kanalını tamamen yenilediğini, kiliseler ve manastırlar yaptırarak kraliyet binalarını restore ettirdiğini aktarmaktadır (Prok. *aed.* V. 3. 1-6). Buna ilaveten kentin batısında muazzam büyüklükte ve genişlikte bir köprü inşa ettirmiştir. Kentin su kanalı günümüzde hala iyi durumda olmakla birlikte "Yapılar" da imparatorun tamamen yenilediği su kanalına

³ J. A. Evans, Augustus'tan itibaren Roma imparatorlarının anıtlar, kamusal yapılar ve tapınaklar gibi benzeri binaları inşa ettiklerini ve bu yapı işlerinin sadece kitlelerin yararına değil, aynı zamanda da imparatorların kendilerinin ve hükümdarlıklarının görkemini de gösterdiklerini belirtmektedir (2005, 49).

ilişkin epigrafik bir veri henüz bulunamamıştır⁴, ancak su kanalının 1970’li yıllara kadar kullanıldığı göz önüne alındığında (Ermış, 2009, 34), Iustinianus’un imar programı dahilinde söz konusu su kanalını da restore ettirmiş olması makul görünmektedir. Bölgenin bir diğer kenti Nikomedeia (İzmit), Konstantinopolis’ten doğuya giden anayol üzerindeki jeopolitik konumu nedeniyle dikkat çekmektedir. İmparatorun yapı faaliyetleri kapsamında Nikomedeia’da Antoninus hamamlarını yenilettiği Prokopios tarafından aktarılmaktadır. C. Foss, 554 yılına tarihlenen deprem sonrasında Iustinianus’un büyük bir kısmı çökmüş olan Antoninus hamamlarını restore ettirmesinin muhtemel olduğunu belirtmektedir (Foss, 1996, 11-12). Fakat literatürde kentin en büyük yapılarından biri olarak geçen bu hamamların yeri henüz tespit edilememiştir. Modern şehrin tamamen antik kentin üzerine kurulu olması arkeolojik çalışmaların gerçekleştirilebilmesinin önüne geçmektedir.

İmparator Iustinianus’un Bithynia bölgesindeki inşa faaliyetleri arasında dikkat çeken bir diğer yapı Sagaris (Sangarios) olarak adlandırılan büyük nehrin üzerine yapılan köprüdür (Fig.1). Prokopios, köprünün inşasına başladığını, fakat henüz bitirilmediğini bildirmektedir (Prok. *aed.* V. 3. 8-11). Diğer Geç antikçağ yazarları tarafından da köprü ile ilgili bilgiler aktarılmaktadır. Antik kaynaklarda köprü için “πενταγέφυρον (beş köprü) (Ced. *comp. hist.* 1. 678)”, “ποντογέφυρα (liman köprüsü) (Pakhym. 2. 330)”, “καμάρας φοβεράς πέντε (beş kemerli) (Theoph. chron. 1. 234, 6052)” ifadeleri kullanılmaktadır. Bu ifadelerden imparatorun burada beş köprü inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Söz konusu beş köprüden biri olan Sangarios Nehri (Sakarya) üzerine yapılan bu köprü, modern araştırmacıların üzerinde çok fazla tartıştığı, çalışma gerçekleştirdiği ve araştırma konusu olarak hala ilgi uyandıran bir yapıdır (Whitby, 1985, 129-148; Belke, 2010, 89-99; Üste, 2011; Şahin, 2013). Araştırmaların genel olarak problematiği köprünün toponimi, yeri ve yapılış tarihidir. Bu çalışmalardan birinde S. Şahin günümüze kadar ulaşan ve Melas (Çark Deresi) üzerinde yer alan Beşköprü ya da Iustinianus Köprüsü olarak bilinen köprünün asıl Sangarios Köprüsü olmadığını ve burasının büyük bir iç liman kompleksi içinde ana gümrük girişi olduğunu belirtmektedir (Şahin, 2013, 18). S. Şahin’e göre asıl Iustinianus Köprüsü, Melas Köprüsü’nün yaklaşık sekiz km güneydoğusunda yer almış olmalıdır (Şahin, 2013, 19).

Prokopios anlatımına imparatoriçe Theodora’nın bölgedeki yolun iyileştirilmesine yönelik çalışmaları ile devam etmektedir. Prokopios’a göre Bithynia’dan Phrygia’ya gitmek için kullanılan yol, kış mevsiminde bataklıkla dönüşüp geçit vermez hale gelmesi nedeniyle imparatoriçe Theodora tarafından büyük taşlarla döşenmiştir. K. Belke bu yolun modern literatürde Hacı ya da Kudüs Yolu⁵ olarak geçen yol ile bağlantılı olmadığını ve Prokopios’un bu anlatımında yola ilişkin eksik bilgi vermesi nedeniyle hangi yoldan bahsettiğini bilmenin zor olduğunu ifade etmektedir (Belke, 2001, 121). İmparatorun Bithynia bölgesinde bahsi geçen bir diğer faaliyet gerçekleştirdiği kent Pythia’dır. Prokopios’a göre Iustinianus, günümüz Yalova ili yakınlarında termal kaplıcaları olan Pythia’da bir saray (basileia), halka açık bir termal hamam ve bir su kemeri yaptırdı, ayrıca Mikhael Kilisesi’ni ve hastaneyi genişletti ve dekore ettirdi (Prok. *aed.* V. 3. 16-20). İmparator Iustinianus’un Pythia’daki imar faaliyetlerine ilişkin şimdiye kadar herhangi bir yazıt kayıt altına alınmamış olmakla birlikte D. Feissel, Çiftlik Köyü yakınlarında bulunan Geç Roma Dönemi tarihli mezar yazıtında bahsedilen Mikhael Kilisesi’nin aslında Pythia’nın kutsal alanı olduğunu belirtmektedir (Feissel 2001, 94; yazıt için ayrıca bk. Corsten 1991, SEG 41, 1104).

Prokopios, Iustinianus’un Bithynia’daki imar faaliyetlerini aktardıktan sonra imparatorun Galatia’da Sykaion’a yakın Iuliopolis (Nallıhan/Ankara) kentinin 10 mil doğusunda bulunan nehir üzerine, taşıdığı zaman nehir sularını engellemesi için bir köprü ve köprünün doğusuna dalgakıran şeklinde bir duvar inşa ettirdiğinden bahsetmektedir (Prok. *aed.* V. 4. 1-7). Iuliopolis’in batısında akan ve kentin sur duvarını sarsan nehir sularından suru korumak amacıyla bir duvar ördürmüştür. Prokopios’un aktarımlarını doğrulayan epigrafik bir veri henüz bulunmamıştır.

⁴ Nikaia kenti üzerine kapsamlı bir epigrafi çalışması merhum Prof. Dr. S. Şahin tarafından yapılmış ve beş cilt halinde yayımlanmıştır. 2010 yılından itibaren ise kentin egemenlik alanı kapsamında epigrafik, tarihi ve coğrafi yüzey araştırması Marmara Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. H. Sami Öztürk ve ekibi tarafından gerçekleştirilmektedir. Nikaia kentindeki araştırma sonuçları için bk. Öztürk, 2020, 108-128.

⁵ Hacı Yolu’nun Bithynia’dan geçen kısmının güzergahı Tabulara Peutingeriana’da, Itinerarium Antonini’de ve Itinerarium Burdigalense’de ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Yol; Konstantinopolis, Khalkedon, Dakibyza (Gebze), Libyssa (Dildere), Nikomedeia, Nikaia, Ankyra, Tarsus, Antiokheia güzergâhını takip ederek Kudüs’e ulaşmaktadır. Hacı Yolu üzerine bk. French, 1981; French, 2016; Doğanç, 2012, 93-104.

İmparatorun Küçük Asya'daki inşa faaliyetleri kapsamında Kappadokia bölgesinden de bahsedilmektedir. Iustinianus, Kaisareia kentinde kentin savunması için yetersiz kalan surun tahrip olmuş yerlerini yıktırarak tahkim ettirmiş, kente saldırı durumuna karşı bir kale yaptırmış ve kaleyi dayanıklı bir kule ile sağlamlaştırılmıştır (Prok. *aed.* V. 4. 7-14). K. Belke günümüze kadar korunagelmüş olan kent surlarının Selçuklu Dönemi'ne ait olduğunu bildirmektedir (Belke, 2001, 123). Prokopios'un anlatımını desteleyecek herhangi epigrafik veya arkeolojik bir argüman henüz bulunmamaktadır. Yine Prokopios'a göre imparator Kappadokia'da Mokesos (Viranşehir) adındaki bakımsız ve harap durumda olan kaleyi yıktırılmış, eski kalenin batısındaki sarp ve dik bir mevkiye oldukça büyük sur duvarı yaptırmıştır. Burada ayrıca kutsal alan, kamu hamamları, misafirler için kalacak yerler ve başka yapılar inşa ettirmiştir (Prok. *aed.* V. 4.15-18). Ancak Prokopios'un verdiği bu bilgiler A. Berger'in çalışmasında değerlendirilmiş ve Prokopios'u kanıtlayan bulgular olmadığı için güvenilir bulunmamıştır (Berger 1998, 349-428).

Prokopios Kappadokia'dan sonra imparator Iustinianus'un Kilikia bölgesindeki faaliyetlerini aktarmakta ve anlatımına imparatorun yol çalışması ile başlamaktadır. Iustinianus, Antiokheia'dan Kilikia'ya (Hacı Yolu) giden yolun ulaşma engel teşkil eden yerlerinin düzleştirilerek at arabaları için geçişe uygun hale getirilmesini sağlamıştır (Prok. *aed.* V. 5. 1-3). Bölgede yer alan Mopsuestia (Misis/Adana) kenti yakınında bulunan Pyramos (Ceyhan) Irmağı üzerindeki köprü'nün zarar gören kısımlarını onartmış ve köprüden geçişin güvenliğini sağlamıştır (Prok. *aed.* V. 5. 4-7). Köprü'nün restorasyonuna ilişkin 559/560 yılına tarihlenen epigrafik bir belge bulunmaktadır (SEG 28, 1287. Yazıt için ayrıca bk. Dagron & Feissel, 1987, 141-46, n. 89). Dolayısıyla yazıt ile Prokopios tarafından aktarılan bilgiler örtüşmektedir. Bunun yanı sıra Adana kentinin batısında gemi geçişine elverişli fakat yayaların geçişine olanak tanımayan Saros (Seyhan) Nehri üzerine vaktiyle inşa edilen ve zamanla tahrip olan büyük köprüyü restore ettirmiştir. Tarihin farklı dönemlerinde pek çok kez onarım geçirmiş olan köprü günümüzde hala kullanılmakta olup birbirinden ayrı onarım katmanlarının arkeolojik bir araştırması henüz yapılmamıştır. Ancak imparator Iustinianus'un kentteki yapı işlerine dair bir fragmanı bulunmaktadır (Prok. *aed.* V. 5. 8-13. Adana'daki yapı işine dair yazıt için bk. SEG 30, 1544). Tarsos kentinin ortasından akan Kydnos (Tarsus) Nehri bahar aylarında taşarak kente büyük zarar verdiği için imparator nehrin akıntısını iki tarafa ayırıp böldürmüş ve sonrasında akıntıya dayanıklı güçlü ve geniş köprüler inşa ettirmiştir (Prok. *aed.* V. 5. 14-20).

İmparator Iustinianus'un Küçük Asya'daki inşa faaliyetine dair Prokopios'un "Yapılar" eserinde bahsedilmeyen ancak epigrafik belgelere yansıyan yapılar da söz konusudur. Bunlardan ilki 538 yılına tarihlenmiş olan Miletos kentindeki kapı inşası yazıtıdır⁶. Yazıtta imparatorun ve imparatoriçe Theodora'nın dindarlığına "Φλ(αούϊων) Ἰουστινιανοῦ καὶ Θεοδώρας τῶν φιλοχρίστων" (Mesih'i seven Iustinianus ve Theodora) ifadesiyle vurgu yapılmaktadır. Prokopios'un Miletos kenti gibi bilgi vermediği bazı bölgeleri/kentleri bilerek ya da haber kaynağının eksikliği nedeniyle eserine dahil etmediği görülmektedir. Bunun bir diğer örneği Pisidia'daki Antiokheia (Yalvaç) kentidir. Kentte imparatorun sur yapımı için bir heykelle onurlandırıldığı yazıt kayıt altına alınmıştır (Zuckermann, 2002, 243-255). Yazıtta Iustinianus, Tanrı tarafından taçlandırılan ve dünya kurallarının düzenleyicisi olarak nitelendirilmektedir. Her iki yazıtın ortak noktası imparatorun hem dindarlığı hem de inşacı niteliğinin bir arada verilmesidir. Dolayısıyla bu yazıtlar Iustinianus'un emperyal vizyonunu belgelemektedirler.

Sonuç

Iustinianus, Doğu Roma imparatorları arasında reformları ve devlet hazinesi destekli banılığı ile imparatorluğun neredeyse her bölgesinde gerçekleştirdiği imar faaliyetleriyle ön plana çıkmaktadır. İmparator hükümdarlığının gücünü gösterme ve Hıristiyanlığı yaygınlaştırma amacına hizmet edecek görkemli yapılar inşa etmek için fazlaca gayret göstermiştir. Nitekim Iustinianus'un imparatorluğun her yerinde gerçekleştirdiği yapı faaliyetlerine ilişkin epigrafik belgeler genel olarak 527 ile 548/9 yılları arasına tarihlenmektedir. Epigrafik veriler, 565 yılına kadar hüküm süren imparatorun ilk yirmi iki yıl yoğun çalıştığını, döneminin son yıllarında ise inşa faaliyetlerinin yavaşladığını göstermektedir. Prokopios'un "Yapılar" eserinin V. kitabının I ve V. kısımları arasında aktarılan bilgiler mevcut epigrafik argümanlar ile karşılaştırıldığında eserde yazıtlarda geçen sadece dört yapının (Ephesos Aziz Ioannes Bazilikası, Adana'daki köprü restorasyonu, Kilikia'da Mopsuestia kentindeki köprü inşası, Pythia'daki yapı işleri) yazıtlarla da teyit edildiği görülmektedir. Bu karşılaştırmada Prokopios'un eserinde

⁶ IMilet, 7, 206: ⚡ ἐγένετο ἡ πόρτα βασιλείας τῶν εὐσεβ(εστᾶτων) ἡμῶν δεσποτῶν ς Φλ(αούϊων) Ἰουστινιανοῦ καὶ Θεοδώρας τῶν φιλοχρίστων | ἔτους ιβ' καὶ ὑπατίας Φλ(αούϊου) Ἰωάννου τοῦ ἐνδοξ(οτάτου) ὑπάρχ(ου) τῶν | ⚡

bahsedilen her bir yapının epigrafik belgelerle desteklenmemesi ve yazıtı olup kitapta bahsedilmeyen fakat Iustinianus'a atfedilen yapıların da bulunması dikkat çekmektedir. Örneğin Miletos'ta bulunan ve imparatorun adının geçtiği kapı inşası yazıtı ile belgelenen yapıdan Prokopios'ta bahsedilmemektedir. Benzer bir diğer örnek Pisidia'daki Antiokheia (Yalvaç) kentinde imparatorun sur yapımı için bir heykelle onurlandırılmasına ilişkin yazıttır. Bu yapıya ilişkin bilgi de Prokopios'un kitabında yer almamaktadır. Ephesos'taki havari Ioannes Kilisesi, Sangarios nehri üzerine inşa edilen köprü, Pyramos nehri üzerindeki köprünün restorasyonu ve Adana'da gerçekleştirilen yapı işleri epigrafik belgelerle ve arkeolojik bulgularla örtüşmektedir.

İmparatorun Küçük Asya'daki yapı politikası, Prokopios'un verdiği bilgiler ışığında değerlendirildiğinde su kemeri, hamam, yol, köprü ve kiliselerin onarımı ya da yeniden inşa edilmesi ve Iustinianus'un özellikle liman kentlerine -Nikomedea, Helenopolis, Pythia, Ephesos, Tenedos- önem vermesi dikkat çekmektedir. Bununla birlikte Prokopios'un metni, Roma İmparatorluğu'nun inşa yatırımlarına dair (özellikle su ile ilişkili yapılar) politikasının yansımaları ve geç antikçağ kentsel değişimin tanığı olarak görülebilir. Nitekim Prokopios, daha önceki Roma literatüründe çok genel bir şekilde temsil edilen hamamlar ve su kemerleri hakkında dikkat çekici ayrıntılar aktarmaktadır (Picket, 2017, 95-126; Koçyiğit, 2019). Bundan dolayı J. Howard-Johnston, Prokopios'un konu üzerine eğitim aldığı ve kendisinin bir hidrolik mühendisi olduğunu tahmin etmektedir⁷. Prokopios'un "Yapılar" eserinin tamamına bakıldığında ise imparatorun su ile ilişkili yapıları en çok Küçük Asya'da inşa ya da restore ettirdiği açık bir şekilde görülmektedir. Benzer bir şekilde eserin tamamında beşi yeni inşa edilen beşi de restore ettirilen on köprünün yedisinin de Küçük Asya'da olması vurgulanması gereken bir bilgidir. Zira bu çıkarımlar imparatorun Küçük Asya'ya verdiği önemi sayısal verilerle gözler önüne sermektedir. Bunların dışında Prokopios kitabında imparatorun Bithynia bölgesinde gerçekleştirdiği yapı işlerine ayrı bir yer açmaktadır. Iustinianus'un Bithynia ile yakından ilgilenmesinin en büyük nedeni bölgenin coğrafi konum bakımından başkent Konstantinopolis'e yakın olmasının yanı sıra askeri, ticari yollar ve Hac Yolu güzergâhının kavşak noktasında yer almasıdır. Prokopios tarafından bölgede yoğun bir imar faaliyetinin gerçekleştirildiği ifade edilse de bahsi geçen köprülerin, yolların ya da hamamların yapılışına ve onarım geçirmesine dair epigrafik belgelerin henüz bulunmadığı görülmektedir.

İmparatorluğun hazinesini kendi euergeteslik imajı için kullanan Iustinianus'un Prokopios tarafından resmedilen büyük çaplı imar faaliyetleri, mevcut veriler ölçeğinde değerlendirildiğinde Küçük Asya'daki yapı işlerinin yazıtlara çok fazla yansımadağı düşünülebilir. Bununla birlikte dönemin yazıtlarında *φλοκτιστης* (inşa etmeyi seven) ve *φιλῶχριστος* (Mesih'i seven) epithetleri dikkat çekmektedir. Bunun nedeni *φλοκτιστης* epithetinin Küçük Asya'da şimdiye kadar kayda geçirilen yazıtlarda özellikle Iustinianus Dönemi'nde kullanılmış olmasıdır. Dolayısıyla dindar bir Hıristiyan imparator olan Iustinianus'un aynı zamanda inşacı bir imparator olduğu da yazıtlar aracılığıyla belgelenmektedir. Prokopios'un imparatora övgü niteliğinde olan "Daha sonra, bütün Roma İmparatorluğu'nu koruyup kollamak ve mümkün olduğu kadarıyla onu yeniden inşa etmek için bu yetki ile Tanrı tarafından görevlendirilen imparator Iustinianus ortaya çıktı" sözleri Iustinianus dönemi yazıtlarında kullanılan *φλοκτιστης* epitheti ile bağdaştırılabilir. Prokopios, arkeolojik veya edebi kanıtlardan bilinen bazı yapıları eserine dahil etmemiştir. Bunlardan bazıları Prokopios'un kullandığı kaynaklarda listelenmemiş olabilirken, diğerleri "Yapılar" eseri tamamlandıktan sonra veya Prokopios inceleme üzerinde çalışmayı bıraktıktan sonra inşa edilmiş olabilir. Prokopios'un imparator Iustinianus'un yapı faaliyetleri hakkında verdiği bilgiler zengin olsa da imparatorun başarılarının tam bir resmini yansıtmadığı görülmektedir. Bu noktada bölgedeki araştırmaların az olması dikkate alındığında Prokopios'u kaynak olarak kullanırken arkeolojik ya da epigrafik verilerle teyidinin yapılması sonuçların dayanak noktasını sağlamlaştırmak için önem taşımaktadır.

⁷ J. Howard-Johnston, Prokopios'un "Yapılar" eserindeki su kemerleri, hamamlar, sarnıçlar, tahkimatlar, köprüler ve yollara ilişkin yaptığı açıklamalarının edebi olmaktan ziyade fazlasıyla teknik tasvirlerine dayanması nedeniyle onun tam anlamıyla bir mühendis olduğunu belirtmektedir. Bk. Howard-Johnston, 2001, 29.

Kaynakça

- Belke, K. (2001). Prokops De Aedificiis, Buch V, Zu Kleinasien. *Antiquité Tardive*, 8, 115-125.
- Belke, K. (2010). Justinians Brücke über den Sangarios. S. Doğan & M. Kadiroğlu (Eds.), *Bizans ve Çevre Kültürler. Prof. Dr. S. Yıldız Ötügen'e Armağan* içinde (89-99). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Berger, A. (1998). Viranşehir (Mokisos), eine byzantinische Stadt in Kappadokien. *Istanbul Mitteilungen* 48, 349-429.
- Börm, H. (2007). *Prokop und die Perser: Untersuchungen zu den römisch-sasanidischen Kontakten in der ausgehenden Spätantike*. Stuttgart: Franz Steiner.
- Büyükkolancı, M. (2000). *St. Jean Hayatı ve Amtı*. Efes Vakfı Yayınları.
- Cameron, A. (2017). Writing about Procopius Then and Now. In C. Lillington-Martin & E. Turquois (Eds.), *Procopius of Caesarea: Literary and Historical Interpretations* (13-25). Londra: Roudledge.
- Cameron, A. (2005). *Procopius and the Sixth Century*. Londra: Roudledge.
- Corsten, T. (1991). Neue Denkmäler aus Bithynien. *Epigraphica Anatolica* 17, 79-99.
- Croke, B. & Crow J. (1983). Procopius and Dara. *Journal of Roman Studies* 73, 143-59.
- Croke, B. (2005). Justinian's Constantinople. In M. Maas (Ed.), *The Cambridge Companion to the Age of Justinian* (60-86). Cambridge: Cambridge University Press.
- Curta, F. (2007). *The Making of the Slavs: History and Archaeology of Lower Danube Region, c. 500-700*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dagron, G. & Feissel D. (1987). *Inscriptions de Cilicie*. Paris: de Boccard.
- Doğancı, K. (2012). Antik Dönemde Bithynia'dan Geçen Ticari ve Askeri Yollar. M. Ali Kaya, T. Yiğit & A. Sina (Eds.), *Prof. Dr. Ömer Çapar'a Armağan* içinde (93-104). Ankara: Hel Yayınları.
- Downey, G. (1947). The Composition of Prokopios, De Aedificiis. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 78, 171-183.
- Downey, G. (1952). Justinian as a Builder. *The Art Bulletin*, 32/4, 262-266.
- Düzgüner, F. (2004). *Iustinianus Dönemi'nde İstanbul'da Yapılar: Prokopios'un Birinci Kitabının Analizi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Elsner, J. (2007). The rhetoric of buildings in the De Aedificiis of Procopius. In L. James (Ed.), *Art and Text in Byzantine Culture* (33-57). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ermış, Ü. M. (2009). *İznik ve Çevresi Bizans Devri Mimari Faaliyetlerin Değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Evans, J. A. (2005). *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire*. Westport: Greenwood Press.
- Feissel, D. (2001). Les Édifices De Justinien au Témoignage de Procope et de l'épigraphie. *Antiquité Tardive* 8, 81-104.
- Foss, C. (1979). *Ephesus after Antiquity: A Late antique, Byzantine and Turkish City*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Foss, C. (1996). *Survey of Medieval Castles of Anatolia II: Nicomedia*. Ankara: The British Institute of Archaeology.
- French, D. H. (1981). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor 1: The Pilgrim's Road*. Oxford: BAR International Series.
- French, D. H. (2016). *Roman Roads & Milestones of Asia Minor Vol. 4: The Roads, Fasc. 4.1 Notes on the Itineraria*. Oxford: BAR International Series.
- Greatrex, G. (2013). The Date of Procopius' Buildings in the Light of Recent Scholarship. *Estudios Bizantinos* 1, 13-29.
- Howard-Johnston, J. (2001). The Education and Expertise of Procopius. *Antiquité Tardive* 8, 19-30.
- Koçyiğit, O. (2019). İmparator Iustinianus'un İmar Programı Kapsamında Anadolu'da Hamamlar ve Su Yapıları. *Akdeniz Sanat Dergisi*, Cilt 13, 627-638.

- Krautheimer, R. (1992). *Early Christian and Byzantine Architecture*. New Haven: Yale University Press.
- Lefort, J. (1995). Les Comminations entre Constantinople et la Bithynie. In C. Mango, G. Dagron & G. Greatrex (Eds.), *Constantinople its Hinterland* (207-18). Cambridge: Ashgate Publishing.
- Montinaro, F. (2015). Power, Taste and the Outsider: Procopius and the Buildings Revisited. In H. Elton & G. Greatrex (Eds.), *Shifting Genres in Late Antiquity* (191-206). Londra: Ashgate Publishing.
- Özbayoğlu, E. (1994). *İstanbul'da İstiniyanus Döneminde Yapılar: Birinci Kitap*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Öztürk, H. S. (2020). Nikaia'da (Bithynia) Epigrafik ve Tarihi-Coğrafi Çalışmalar (2010-2019). H. S. Öztürk, H. Şahin ve Z. Çulha (Eds.), *I. Küçükasya Tarihi ve Epigrafyası Sempozyumu, İstanbul 14-15 Ekim 2010 içinde* (108-128). İstanbul: Rezan Has Müzesi.
- Pazdernik, C. (2005). Justinianic Ideology and the Power of the Past. In M. Maas (Ed.), *The Cambridge Companion to The Age of Justinian* (185-214). Cambridge: Cambridge University Press.
- Pickett, J. (2017). Water and Empire in the De Aedificiis of Procopius. *Dumbarton Oaks Papers* 71, 95-126.
- Rehm, A., Herrmann, P. & Dessau, H. (1997-98). *Inscripfen von Milet I*, 7. Berlin.
- Rousseau, P. (1998). Procopius's Buildings and Justinian's Pride. *Byzantion* 68, 121-130.
- Salikoğlu, H. (2019). *İstiniyanus, İktidar ve Mimarlık*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- Seçkin, S. (2018). Tarihsel Süreçte Yalova/Altınova Çobankale. *Cedrus Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi* 6, 535-553.
- Şahin, S. (2013). İstiniyanus'un Bithynia'da Sakarya Nehri Üzerine İnşa Ettirdiği Köprü ve Kanal Tesisleri. *Eskiçağ Yazıları* 4, 1-30.
- Taştekin, D. (2020). *Prokopius'un Taribçiliği, M.S. 6. Yüzyulda Doğu Akdeniz ve Anadolu Tarihine Katkısı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Tosun, S. P. (2018). Doğu Roma İmparatoru I. İstiniyanus'un (527-565) Bithynia'daki Faaliyetleri. *Asos Journal* 80, 595-608.
- Turquois, E. (2015). Technical Writing, Genre and Aesthetic in Procopius. In H. Elton & G. Greatrex (Eds.), *Shifting Genres in Late Antiquity* (219-232). Londra: Ashgate Publishing.
- Uzunoglu, H. (2014). Prokopios, "Yapılar Üzerine" Kitap V, 1-5. *Eskiçağ Yazıları* 6, 271-295.
- Üste, C. (2011). *Sakarya İli Beşköprü (Sangarios, Justinianus Köprüsü)'nün Koruma ve Restorasyon Önerisi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Whitby, M. (1985). Justinian's Bridge over the Sangarius and the Date of Prokopios' de Aedificiis. *Journal of Hellenic Studies*, 105,129-148.
- Whitby, M. (2001). Pride and Prejudice in Procopius's Buildings: Imperial Images in Constantinople. *Antiquité Tardive*, 8, 59-66.
- Zuckermann, C. (2002). The Dedication of a Statue of Justinian at Antioch. In T. Drew-Bear, M. Taşlıalan & C. M. Thomas (Eds.), *Actes du Ier Congrès international sur Antioche de Pisidie* (243-253). Lyon: Université Lumière-Lyon.

EXTENDED SUMMARY

Emperor Justinian (r.527-565) is one of the protagonists of his time who deeply influenced the political, social, cultural, and architectural history of the 6th century and his influence was still felt over the following centuries. Besides his status as an emperor, Emperor Justinian also stands as a founder (*φιλοκτιστής*) and reformist. Procopius, the statesman and historian of the period, describes Justinian as a restorer of the state through victory, the builder of the cities, the supporter of the true faith, the lawmaker, the bringer of internal harmony and external peace and the protector of the frontiers. In the account of Ioannes Lydos, another author from the same period, he is cited as a man who fought for the state by the end to regain the control of the Roman land which was once easily seized due to the passivity of his predecessors. The most important characteristic of the Justinian's approximately thirty-eight years reign which was well documented compared to his predecessors was the very existence of talented jurists, architects and commanders in their field allowing him to realize the reforms as he desired.

This paper investigates the building policy of the Eastern Roman Emperor Justinian with a special focus on the ones in Asia Minor. The major objective of the study is to reveal to what extent the buildings mentioned in Procopius' "Buildings" dedicated to the building activities of Emperor Justinian matched with the epigraphic documents or archaeological findings. In this context, the inscriptions related to the emperor's building activities were analysed and the texts in question were compared with the accounts of Procopius besides the preserved archaeological evidence. As witnessed in the previous centuries, the magnitude of the construction work, which was the prominent element of the power and the prestige of the empire escalated critically during the time of Justinian. The emperor initiated the building activities in Constantinople after the Nika Revolt in 532 -which resulted in the massive destruction of many important buildings in the city- and gradually extended these activities throughout the empire. Four major factors draw critical attention in building policy of the empire with the religious factor in the first spot which reflects the goal of Justinian to establish a single religion throughout the empire as much as possible. Another prominent factor determining the emperor's building policy may be deemed as defence due to the increasing external threats both in the west and east of the empire. Following the defensive structures, Justinian built monumental structures, city squares and colonnaded streets symbolizing the power of his empire. Finally, the density of water structures built such as bridges and aqueducts in his building program draws attention.

This paper firstly focuses on Procopius' work "Περὶ Κτισμάτων" (*De Aedificis* = Buildings) which comprised six books. This work is deemed as the primary source on the building activities of Emperor Justinian in Asia Minor. Chapters I.-V. of the book 5 of *Buildings* cover Asia Minor. Procopius praises Emperor Justinian in these chapters for building churches, city walls, aqueducts, and various public buildings in the city. Here he also emphasizes the improvement of the *cursus publicus* facilities (inns) as well as the roads and bridges, particularly the Pilgrims Road leading from Constantinople to Syria. This paper aims to document to what extent the epigraphic records of the time match with the information on buildings in the related chapters in Procopius' work and consequently the reliability of this work as a source. The examination of the epigraphic records related to Emperor Justinian and his building activities suggests that approximately two-thirds of them are dated to the first 22 years of his reign.

Within the scope of the research, epigraphic records of Emperor Justinian's building activities in Asia Minor were compared with the chapters I-V of the 5th book of Procopius' "Buildings". The building activities of the emperor confirmed by both sources are the Basilica of St. John in Ephesus, the bridge built on the Sangarios river, the thermal bath in Pythia, the restoration of the bridge on the Pyramos river and the building works carried out in Adana. There are also buildings attested by the archaeological evidence and epigraphic records which Procopius did not include in his work which may be attributed to the lack of knowledge of Procopius or simply as they may have been built after he completed his work or stopped working on it.

The evaluation of the building policy of emperor Justinian in Asia Minor based on the epigraphic records and Procopius' work demonstrates that the emperor gave particular importance to Bithynia, as the region was close to the capital Constantinople and was located at the crossroads of the Pilgrimage route, military and commercial roads. Although Procopius cited an intense development activity carried out in the region, no epigraphic document regarding the building and repair of the bridges, roads or baths in question has yet been found. As explained earlier, the information provided by Procopius' work would need confirmation from an external

source. In this respect, considering the quantity of existing epigraphic arguments, it can be concluded that the building activities of Justinian -who did not hesitate to use the treasury of the empire for his “euergetes” image- did not reflect much on the inscriptions. However, the epithet φιλοκτιστης (fond of building) read in the inscriptions draws attention. The φιλοκτιστης epithet has been recorded in the inscriptions from Asia Minor, especially in the Justinian period. Therefore, it is documented through the inscriptions that Justinian, a devout Christian emperor, was also the Builder.